

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl/Year: 6, Sayı/Number: 22,

Mart/March 2020, s./p. 348-357

Geliş/Submitted: 18.02.2020

Kabul/Accepted: 23.03.2020

Yayın/Published: 25.03.2020

DOI Number:

[10.29228/kesit.42191](https://doi.org/10.29228/kesit.42191)

Araştırma Makalesi

Zeynep BAĞLI

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4458-8291>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
zeybagli6363@gmail.com

462 NOLU ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE, OSMANLI HUKUKU VE ŞER'İYE MAHKEMELERİ: ELBİSTAN ÖRNEĞİ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısını anlamak için incelenmesi gereken kaynakların başında şer'îye sicilleri gelmektedir. Şer'î Mahkemeye intikal eden bütün olayların ve dava kayıtlarının tutulduğu deftere şer'îye defterleri denilmektedir. Osmanlı hukuku üzerine kısa bir değerlendirilme yapıldı. Osmanlı Devleti hukuk yapısını oluşturan temel unsurlardan bahsedilerek Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi hakkında değerlendirilmelerde bulunuldu. Osmanlı hukuk sisteminde yer alan görevliler ana hatlarıyla değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler; Osmanlı, Hukuk, Şer'îye, Mahkeme.

ACCORDING TO THE RECORD NUMBER 462 OF SHARÎ'A COURT, THE COURTS OF THE OTTOMAN LAW AND THE SHARÎ'A COURTS: THE EXAMPLE OF ELBISTAN

Abstract

In order to understand the legal structure of the Ottoman Empire, the sources that need to be examined are among the records of the Sharî'a court . The ledger, in which all the events and the case records that have been submitted to the Sharî'a court have been kept, are called the books. A brief evaluation was made on Ottoman law. The main elements of the Ottoman State's legal structure were

¹ Bu Makale Zeynep BAĞLI'nın Yüksek Lisans Tezi'nden Hazırlanmıştır.

mentioned and evaluations were made about the legal system of the Ottoman State. The officers in the Ottoman legal system were outlined..

Key words; Ottoman, Law, Court Records,Court.

GİRİŞ

Tarih araştırmalarıyla genel siyasi tarihin yanı sıra belirli bir bölge bakımından yerel tarihçilik çalışmaları yapılarak bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi durumu incelenebilir. Sosyal tarih araştırmalarında en önemli kaynaklar arasında Şer'iyye Sicilleri de bulunmaktadır.²

Meydana gelen her türlü mahkemeye intikal eden cezai olaylar Şer'iyye Sicilinde kayıt altına alınmıştır. Bu defterler resmi devlet evrakı olarak da kabul edilir. İçeriği hakkında zengin bir yapıya sahip olan bu defterler tarihte ilk olarak Emeviler Devleti döneminde görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde ise XIX. yüzyıla kadar şer'iyye sicilleri kayıtları tutulmuş, Tanzimat'tan sonra ise yeni mahkemeler kurulmuş ve her mahkemenin ayrı kaydı tutulmuştur. Böylelikle Şer'iyye Sicillerin de alanı kısıtlanmış oldu.³

Anadolu'nun eski şehirlerinden biri olan Elbistan tarih boyunca jeopolitik konumu nedeniyle bir çok devletin hakimiyeti altına girmiştir. Uzun yıllar boyunca Ali Bey hükümdarlığındaki Dulkadiroğlu Beyliği'nin başkentini yaptı. Dulkadiroğluları Beyliği'nin 1522 yılında Osmanlı Devleti tarafından ilhak edildikten sonra Maraş, Osmanlı eyaleti haline geldi. İç Anadolu bölgesi, Yukarı Fırat bölümü ile Doğru Anadolu'nun birleştiği noktada bulunan ve Kahramanmaraş iline bağlı olan Elbistan'ın, doğusunda Nurhak ilçesi, kuzeyinde Malatya ve Sivas illeri bulunmaktadır. Elbistan ticari ve askeri geçiş güzergahında olduğundan bir çok kez istilalara uğramıştır.

Elbistan'da tarih boyunca Akad, İran, Hitit, Sümer, Makedonya Bizans ve Türkler hakimiyet kurmuştur. Osmanlı Devleti tarafından 1522'de ilhak edilmiştir. Osmanlı'nun geniş sınırlara sahip olması, şehrin sosyal yapısına çeşitlilik kazandırmıştır. Osmanlı tebaası Müslim ve Gayrimüslimler olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı'da Müslimler tarım ve hayvancılıkla uğraşırken Gayrimüslimler ticaretle ve sanatla uğraşıyordu.⁴

1. Osmanlı Hukuk Şer'iyye Mahkemeleri

1.1. Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı

Osmanlı Devleti'nin adli yapısı diğer Türk devletlerinden esinlenerek ve geliştirilerek dönem şartlarına uygun işlenerek ve geliştirilen yapının bir halkasını oluşturmaktadır.⁵

Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Memluklu Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı benzerlik göstermektedir. Osmanlı Devleti bu devletlerin hukuk yapısını birebir kullanmamış kendi inanç esaslarına, örf ve ananelerine göre şekillendirilmiştir. Böylece Osmanlı hukuk

2 Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", DİA, İstanbul 2010, s.8-11

3 Mehmet F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, Ankara 1943, C.7, S.27, s.402-412; H. Yananç, "Elbistan", DİA, C.4, İ.A, Ankara 1993, s.11-13

4 Bkz. Bu bilgilere 462 N.Ş.S. değerlendirilmesi sonucunda ulaşılmıştır.

5 Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuku Tarihi*, İstanbul 2012, s.77-78; Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2011, s.168

yapısının kendine özgü bir yapısı olduğunu görebiliriz.⁶

Tarih araştırmalarının en çok incelediği konulardan birisi de Osmanlı hukukudur. Her yeni araştırmada çıkan bilgilere göre hukukun nasıl tecelli ettiğinin görmek mümkündür. Osmanlı hukuku iki temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki Şer'i diğeri ise örfi hukuktur. Dinin kural ve kaidelere uygun olan hukuka Şer'i hukuk, Örfi hukuk ise Türk devlet ananesi oluşturan Türk yöneticilerinin emir ve fermanlarıyla desteklenen toplum yaşamına göre değişiklik gösteren hukuk kurallarıdır.

Osmanlı Devleti hukuk kuralları içinde daha baskın olarak Şer'i hukuku görebiliriz. Ancak ihtiyaca bağlı ya da gereksinim halinde örfi hukuk kurallarına da başvurmuşlardır. Örfi hukuk kurallarını uygularken Şer'i hukuka aykırı olmamasına da özen göstermişlerdir. Bunun için padişahlar Şeyhülislam'dan onay alırlardı.

1.2. Şer'iyeye Mahkemeleri ve Görevlileri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemi'ne kadar geçen sürede her türlü davaların görüldüğü yer Şer'i Mahkemeleridir.

Yargılamanın yapıldığı sistem birimine Kadı mahkemeleri denilmekteydi. Şer'i mahkemelerin bulunduğu her kazada adaleti sağlamak adına davalara bakan kadılar bulunmaktaydı. Kadı aynı zamanda karar verme hakkına da sahipti. Kadıların oturdukları yer mahkeme divanı olarak kabul edilirdi. Bu mahkemelere Müslim veya gayrimüslim ayırt etmeksizin herkes başvuru yapma hakkını sahipti.⁷

Kadılar mahkemede karar verirken şer'i hukukun üstünlüğü göz önünde bulundurularak Hanefi Mezhebi'ne göre kararlarını verirlerdi. Osmanlı tebaasından başka mezheplere mensup kişilerin de davaları Hanefi mezhebine göre görülürdü. Kadılar hukukun tecellisi görevlerinin yanında buldukları bölgenin idari bakımında da önemli yetkilere sahipti.⁸

"Merkezden gelen ferman ve hükümlerin ve bunlara verilen cevapları, bölgede meydana gelen mahkemeye intikal edilen davaları ve verdikleri kararların tutulduğu deftere "sicil" adı verilmiştir.

Bu defterleri kadı tutardı. Bu defterler vilayet, liva, kaza gibi merkezlerde tutulmuş olup günümüzde kütüphanelerde, müzelerde ve arşivlerde bu defterlere ulaşmak mümkün. Sicillerin incelenmesiyle defterin tutulduğu dönemin idari, iktisadi, siyasi gibi bir çok konu hakkında bilgiye ulaşabiliriz.⁹

1.2.1. Yapısı ve İşleyişi

Şer'iyeye mahkemelerinde, bir kadı ve çeşitli yardımcıları görevlendirilmiştir. Bu yardımcıların sayısı bölgenin büyüklüğüne göre değişiklik göstermiştir. Şer'iyeye mahkemeleri, tek hakim yargılama görevini üstlenmiş olsa da, bu mahkemelerde birden fazla hakim sistemi de İslam'a aykırı değildir. Ancak birden fazla hakim görevlendirilmesi de nadir

6 Aydın, Türk Hukuk Tarihi, s.77-78.

7 A.Saydam, *Osmanlı Medeniyet Tarihi*, Trabzon 1999, s.296,

8 İ. Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, sç108-109; S.Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara 1954, s.169

9 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti*, s.109

görülmüştür.¹⁰

Kadılar daima bağımsızdır. Kadılar Padişah tarafından gönderilen fermanlarla atanırlardı ancak padişah kadıların kararlarına karışamaz ve onlara emir veremezdi.¹¹ Padişahların mutlak yetkiyi haiz vekilidir.¹²

Daha önce belirttiğimiz üzere, şer'iyeye mahkemeleri gelen her türlü davayı şer'i ve örfi kanunlara göre çözüme kavuşturmakla görevlidir. Yargılama tek kadı ile yapılır, Kadıların evleri de divan olarak kabul edilebilirdi. Yani bazı davalar kadının evinde de görülürdü. Kadının evinin yanında camii veya mescitlerde de yargılama yapıldığı vakidir.¹³

1.2.2. Mahkeme Görevlileri

Şer'iyeye mahkemelerinde kadı ile birlikte yargı görevini yerine getirirken kadıya yardımcı olan bazı yardımcılar vardı. Bunlar; naib, katip, muhızır, çavuş, subaşı, şuhudü'l hal, kassam gibi görevliler vardır. Şimdi bunlara ana hatlarıyla beraber değineceğiz.

1.2.2.1. Kadı

Osmanlı hukuk sisteminde en geniş çaplı yetkilere sahip olan kişiye "Kadı" denilmekteydi. Kadı hem hukuki işleyişi sağlamak hem de gerektiğinde bölgenin idari yönetimini de üstlenmekteydi. Toplum içindeki uyuşmazlıklara ve mahkemeye intikal etmiş bütün davalara kadılar bakardı. Kadılar padişah fermanıyla atanırdı. Kadılara, hakim veya hakimüş-şer de denilmektedir. Kadılar hukuku sağlamanın yanında belediye başkanı ve halkın her türlü konularda başvurabildiği en üst mevkiye sahipti.¹⁴

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren fethedilen yerlerde adaletin sağlanması ve hukukun korunması amacıyla kadılar atanmıştır. Kadı, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de adalet sistemi içinde özgün bir konuma sahip adalet ve mülkiye görevlisidir. Kadı, geleneksel hukuk kurallarını hem örfi hem de İslam hukuku uygulayıcısıdır. Kadının eğitimi, mesleğe gelişi ve terfii özelliklerine bakılarak gelişmiş bir hiyerarşi ve kurallarına tabii olduğunu görebiliriz. Osmanlı Devleti'nde Kadı, ilmiye sınıfına mensup olup adalet sisteminin en önemli makamıdır.¹⁵

Kadı, merkezi hükümet memuru olduğu gibi halkın devlet karşısındaki temsilcisidir. Hem Şer'i hukuku uygulamakla görevlidir hem de bölgenin idaresini sağlamak. Kadı'nın görevleri; hukuk ve ceza davalarına bakmak, evlenme çağına gelen kişileri evlendirmek, yetim-öksüz mallarını koruma altında tutmak, miras taksimi yapmak, vakıf mallarını denetleyip tescilleme. Osmanlı'da kadılar gayrimüslimlerin yaşayışına müdahale etmezdi. Gayrimüslimlerin hukukunu gözetir, ancak şer'i hukuka göre karar verirdi. Kadı, bütün halkın hukuki haklarını korumak ve devlete karşı mali sorumlulukları yerine getirip getirilmediğini kontrol etmekle yükümlüdür.¹⁶

Osmanlı Devleti'nde ilk kadının atandığı bölgeler arasında İznik, Bursa ve Edirne

10 Fahrettin, Atar, İslam Adliye Teşkilatı, Ankara 1999, s.151-152

11 Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk, İstanbul 2012, s.367

12 İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısı", AÜSBFD, C.XXX/1-4, s.124

13 Abdullah Demir, Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi, İstanbul 2010, s.34

14 Akgündüz, Şer'iye Sicilleri, TDAV, C.1, İstanbul 1988, s. 68

15 İlber Ortaylı, "Kadı", DİA, C.24, İstanbul 2001, s. 69-73

16 Erol Özbilgen, Bütün Yönleriyle Osmanlı, 6. Baskı, İstanbul 2014, s. 220; İ. Ortaylı, "Kadı", s. 69-73

vardır. Osmanlı'da eğitimin, hukuk ve dini mesleklerin ayrımı ve rütbelendirilmesi Fatih Sultan Mehmed Han döneminde olmuştur.¹⁷

Kadı olabilmek için yüksek dini ilimlerin ve fen bilgilerinin okutulduğu yüksek medreselerden eğitim almış olmak gerekirdi.¹⁸ Medreseden mezun olup gerekli diğer şartları da yerine getirenler ilgili kazaskerin defterine isim yazdırıp sıra beklemekteydi.¹⁹ Ayrıca kadının; akli baliğ, hür Müslüman erkek olması, göz ve his organlarının sağlam olması da gerekmektedir. Kadılar gerektiği zaman fetva ehliyeti ve ilmi olanlardan fetva isteyebilirlerdi. Kadılar; Hukuk davalarına Ku'ran'ın hükümleri, sünnetler ve sahabelerinden yaptıklarından yola çıkarak yorumlayıp sonuca bağlamakla görevlidirler. Kadılar ancak bir şikayet veya yanlışlık gibi bir sebepten şikayet edilmesi halinde denetlenebilirler. Kadı'yı denetleyecek kişinin şer'i emir ve yasakları bilen ehliyet sahibi bir kişi olması gerekmektedir.²⁰

Osmanlı'da XIV. ve XVI. yüzyıla gelene kadar en ilmiye teşkilatının en yüksek icrası Kazaskerlerdi. Osmanlı'da Kadılık iki gruba ayrılırdı. bunlardan birincisine mevleviyet kadılıkları, ikincisine de kaza kadılıkları denilmekteydi.²¹ Mevleviyet Kadılıkları genellikle Osmanlı'ya başkentlik yapmış olan İstanbul, Bursa ve Edirne gibi şehirlerde Balkan ve Anadolu'da Osmanlı yönetiminde bulundan bölgelerin stratejik, nüfus ve kültürel açıdan önde gelen merkezlere mevleviyet kadılık rütbesi verilerek tayin edilirdi.²²

Kadılar sıradan memur olmadıklarından dolayı 'kadı' olabilmek için bazı şartları sağlamak gereklidir. Bu şartlar şöyledir;

1-Kadı olabilmeyenin ilk şartı Müslüman olmasıdır. Ancak Osmanlı hukuk alimleri zımmilerinde kadılık yapmasında bir sakınca görmemiştir. Özellikle Nizamiye Mahkemelerinde zımmiyelerinde bulunması hukuka daha uygundur.

2- Kadıların hür ve akıl sağlığının yerinde olmaları gerekir.

3- Kısas ve had cezaları haricinde kadınların da kadılık yapmalarında sakınca görülmemiştir.

4- Kadıların hükümleri doğru vermeleri açısından; güvenilir, dürüst, sağlam iradeli, hukuk kanunlarını bilen ve eşitlik duygusu gelişmiş olması gerekmektedir.²³

1.2.2.2. Naib

Naibler, ilmiye sınıfına ait olan, medrese eğitimi almış kendi kaza dairesindeki fikri anlaşmazlıkları çözebilecek seviyede eğitim almış kişilerdir. Sözlüklerde, "birisini temsil etmek, o kişiye vekil olmak" anlamındaki nevb kökünden türemiştir. Bir makamın sorumluluğunu o makamın asıl görevlisi olmadan üstlenen kişiye naib denir. Kadı yardımcısı olarak görevlendirilmişlerdir.²⁴

17 Ortaylı, "Kadı", s.69-73

18 Ekinci, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, s.368

19 Hasan Tahsin Fendoğdu, Türk Hukuku Tarihi, İstanbul 2000, s.368

20 Özbilgen, "Bütün Yönleriyle Osmanlı", s.221

21 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.95; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, 1.Kitap, İstanbul 1990, s.230.

22 Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s.36

23 Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, s.284

24 H, Tahsin Fendoğdu, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2000, s.407; C. Avcı, "Naib", DİA, C.32, İstanbul

Osmanlı adli teşkilatında naibler kadı yardımcısı veya vekili olarak bilinirdi. Naib kadı tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli Kazaskeri tarafından onaylanılırdı.²⁵

Naibler kadı denetiminde görev yaptıklarından dolayı verdikleri kararlarda kadı tarafından denetilir onaylanılırdı. Keşif, ilk soruşturma ve şahitler hakkında güvenlik soruşturması gibi görevleri de ifa etmişlerdir.²⁶

1.2.2.3. Katip

Kadıların almış olduğu kararları hukuk kaidelerine uygun olarak deftere geçiren, hukuki metinleri yazma konusunda eğitim almış aynı tür davaları aynı şekilde kayda alıp yargılama sırasında eksikliklerin bulunmaması konusunda görevlendirilmiş hukuk görevlisidir.²⁷

Güvenilir, kadıların buyurduklarını anlama, yeterince hukuki bilgiye sahip olma, davaları yazma ve tanzim etme usulüne vakıf kişiler katip olarak seçilirdi.²⁸

1.2.2.4. Şuhudü'l Hal

Mahkemelerde davaları müşahade altında tutan bir diğer kişi de şuhud veya şuhudü'l hal'dir. Şuhud tarihi kaynaklarda karşımıza eş- şuhudü'l udûl, Şuhudü'l Kaza veya eş- Şuhûd çıkarken Osmanlı tarihi kaynaklarında "Şuhudü'l Hal" olarak geçmiştir. Şuhudü'l Hal mahkemeye sirayet eden davaların, mahkemedeki işleyişinin gözlemcileridir.²⁹

Buldukları bölgenin ileri gelenlerinden seçilen sayıları beş veya altıdan fazla olan bu kişilerin mahkeme işleyişine veya verilen kararlarda hiçbir şekilde mühadele edemezler yalnızca varlıklarıyla kadının adil bir şekilde karar vermesinde etkili olmuşlardır.³⁰

1.2.2.5. Çavuş

Çavuş kelime kökeni olarak eski Türk devletlerine dayanmaktadır. Çalış kelimesi ve teşkilatı, Osmanlı'da bir Selçuklu müessesesi olarak geçmiştir. Divan-ı Hümayun'da görev alan çavuşlar aynı zamanda yabancı elçilerin karşılanmasında, padişah veya vezir-i azam verilen bir hükmün tebliği, idam hükümlerini icra etmek ve gözaltındaki sefirleri gözetimde tutmak gibi başlıca görevleri vardır.³¹

1.2.2.6. Subaşı

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında şehir muhafızı konumunda olan subaşının görev alanı daha sonra genişletilmiştir. Mahalli konularda kanun ve nizamların uygulanmasında söz sahibi olup ehli örf taifesindedir.³²

1996,s.311.

25 Mehmet İşpirli, "Naib", DİA, C.32,s.312

26 Abdulaziz Bayındır, *Osmanlı Muhakeme Hukuku*, İstanbul 1986.91-92.

27 M. Akif Aydın, "*Türk Hukuk Tarihi*", İstanbul 2012, s.77-78 ; Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2011,s.168

28 F.Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*,Ankara 1990, s. 280-282 ; E. Afyoncu - R. Ahıskalı, " Katip" DİA, İstanbul 2006,C.25,s.236-238 ; Bayındır, *Osmanlı Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986,s.81

29 Fendoğlu, *Türk Hukuk Tarihi*, s.408-409

30 Aydın, *Türk Hukuku Tarihi*,s.84; Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*,s.376

31 Orhan F. Köprülü, "Çavuş", DİA,C.8, İstanbul 1993,s.236

32 Mücteba İlgürel, "Subaşı",DİA,C.37,İstanbul 2009,s.447

Mahkeme kararlarının icra edilmesi için kadıya yardımcı olan bir diğer görevli ise Subaşı'dır. Merkezde bu görevi çavuşlar yaparken taşra veya daha küçük yerlerde subaşılar ifa eder. Subaşı'nın iki görevi bulunmaktadır; birincisi mali görev olarak nitelendirilebileceğimiz niyabet, resm-i arusane ve cümr-ü cinayet vergilerini toplamak, ikincisi ise bu mali göreve ilişkin kolluk görevi yapmaktır.³³

1.2.2.7. Muhzır

Sözlükte kelime anlamı huzur getiren anlamına gelen muhzır dava ve davacıyı mahkemeye çağırarak, tebliğ ve celp muamele eden görevlidir. Günümüzdeki anlamı mübaşirdir. Muhzır, mahkemede tarafların hazır bulunmasını sağlamanın yanı sıra mahkemedeki asayişini sağlamakla da görevlidir. Muhzır küçük kaza merkezlerinde katiplik, mübaşirlik ve emniyet görevlisini yetkilerini beraber yürütmekteydi.³⁴

1.2.2.8. Mübaşir

Sözlükte "işe başlayan" anlamına gelen mübaşir adlı memurun iki anlamı vardır. Bunlardan birincisi muhzır ile aynı anlama gelen mahkemelerde celp ve tebliğ işlerini gören görevli, ikincisi ise Tanzimat dönemi öncesinde devletçe gördürülmesi ve soruşturulması gereken işler için görevlendirilen memurdur.³⁵ Şer'iyeye sicillerinde bazı mübaşirlerin taşrada sorgu hakimliği yaptığı da görülebilir.³⁶

1.2.2.9. Müşavir

Dava görüldüğünde hakim, gerekli gördüğü durumlarda müftü veya fıkıh alimleriyle istişare edebilir ve bunları dava sırasında yanında bulundurabilirdi.³⁷ Osmanlı'da özellikle kadının yargılama sırasında yanında fukahadan bazı kişilerin bulundurulması ve gerektiğinde istişare edilmesi önerilmiştir. Ancak bu istişare davacıların karşısında yapılmazdı.³⁸ Osmanlı Devleti'nde 1913'ten sonra bazı mahkemelerde müşavirlik kadrosu ihdas edilmiştir.³⁹

1.2.2.10. Kassam

Sözlükte 'taksim eden' anlamına gelen kassam, ölen kişinin mallarını, İslam miras hukukuna uygun olarak varislere taksim eden görevlidir. Kassamlar kadı adına bu görevi yerine getirirlerdi.⁴⁰ Ancak askeri sınıfa mensup kişilerin miras taksimini de kazasker kassamları yerine getirmişlerdir.⁴¹

Bu görevler haricinde şer'i mahkemelerin tabii üyeleri arasında yer alan, gerekli durumlarda çağrılan, yabancı diller konuşabileni, davalı ve davacı arasındaki iletişimi sağlamak adına tercüme işlerini yerine getiren tercümanlar vardır.⁴²

33 İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", Ankara 1776, Amme İdaresi Dergisi, C.IX, s.100

34 Halil Cin, A. Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1990, s.280-282; O.F. Köprülü, "Çavuş", DİA, İstanbul 1993, s.236

35 Cin, A. Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s.277

36 Bayındır, *İslam Mahkeme Hukuku*, s.81

37 Bayındır, *İslam Mahkeme Hukuku*, s.81

38 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye Kamussu*, İstanbul 2018, C.8, 219.

39 Bayındır, *İslam Mahkeme Hukuku*, s.80

40 Aydın, *Türk Hukuku Tarihi*, s.85

41 Aydın, *Türk Hukuku Tarihi*, s.85

42 Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, s.221

1.3. Şer'iyeye Sicili

Şer'iyeye Mahkemelerinde görülen her davanın kayıt altında olduğu defterlere şer'iyeye defterleri denilir. Şer'iyeye sicillerine aynı zamanda; kadı defterleri, mahkeme defterleri veya zabt-ı vekayi sicilleri de denilir. Bu mahkemeler halkın sorunlarını çözmek dışında noterlik vazifesi de görmüştür.⁴³

Emevi Devleti döneminden itibaren uygulanan bu sistem Abbasiler ve Selçuklu Devleti'nden sonraki sürede İlhanlılarda da görüldüğü bilgisine ulaşmanın yanı sıra tek bir defterden bahsedilmektedir.⁴⁴

Sicil kayıt geleneği Osmanlı'da XV.yüzyılın ikinci yarısında başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen zamanda kayıt altına geçilmiştir. Siciller Osmanlı Devleti'ni iktisadi, sosyal, siyasi, kültürel tarihinin aydınlatılmasında önemli rol alan tarihi belgelerdir.⁴⁵ Mahkemenin verdiği kararlar günümüzde de olduğu gibi tarih ve kültürel yansıma açısından önemli kaynaklardır.⁴⁶

Şer'iyeye sicillerini iki ana gruba ayırmak mümkündür. Birincisi kadılar tarafından kaydı tutulan defterler, ikincisi ise Kadılara merkezden gönderilen; Ferman, beraat, tayin gibi buyrukların tutulduğu defterlerdir.

Kadılar tarafından kaydı tutulan defterleri şöyle sıralamak mümkündür;

İl'am: Kadının şer'i hukuka dayalı olarak verdiği kararlardır. Davalı ve davacının sunduğu deliller doğrultusunda kadının verdiği hükümlere il'am denir.⁴⁷

Hüccet: Şer'iyeye sicillerinde kadıların kararı olmaksızın davalı ve davacının kendi aralarında uzlaşmaları ve bu olayı onaylayan kadıların mühürlerini taşıyan senetler anlamı taşımaktadır. Sicillerde genellikle, nafaka velaket, sulh, vasi ve vasiyet gibi konular hüccet içeriğini oluşturmaktadır⁴⁸.

Mar'uzlar: Halk tarafından mahkemeye intikal etmiş davaların incelenmesiyle olay yeri keşfi ve tahkikat raporlarına dayanarak kadının üst makama bildirmesidir. Kadıların üst makamlarına sunduğu bu davalar maruz başlığı olarak şer'iyeye sicillerinde kaydedilmiştir.⁴⁹

Müraseleler: Kadının kendisine denk veya rütbece alt makamlara yazdığı yazılara müresele denilmektedir.⁵⁰

Tezkire, Temessükler ve Diğer Kayıtlar: Tezkireler de şer'iyeye sicillerinde sıkça rastlanılan belgelerdendir. Osmanlı diplomasisinde genellikle üstten alt makama veya denk makamlar arasındaki resmi yazışmalara tezkire denilmektedir. Ayrıca aynı şehir veya

43 Bayındır, *İslam Mahkeme Hukuku*, s.1

44 Uğur, "Şer'iyeye Sicili", DİA, İstanbul 2010, C.39, s.1-8; M.Fuat Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, C.7, Ankara 1943, s.409

45 M. Akif Aydın, "Kadı Sicillerinde İstanbul", İstanbul 2011, s.17

46 Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, C.1, s.20; Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", C.39, s.8-11

47 Akgündüz, "İl'am", DİA, C.22, İstanbul 2000, s.72-73; Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, s.3

48 Oğuz, A. Akgündüz, "Hüccet", DİA, C.18, İstanbul 1998, s.446-450; A. Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, s.3

49 Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, s.18

50 Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, s.38

kasabalardaki resmi daireler arasındaki yazışmalara da tezkire denmektedir.⁵¹ Arapça kelime anlamı "tutunmak, sarılmak, yapışmak" anlamında olan temessük, hukuki olarak borç verilmesi, borcun ifası, bir şeyi teslim almak veya vermek anlamında karşı tarafa verilen belgeye verilen addır.⁵² Günümüzde karşılığı tapu olarak bilinmektedir.⁵³

SONUÇ

Osmanlı Devleti hukuk yapısı diğer Türk ve İslam devletlerinden esinlenmiş ve dönem şartlarına göre geliştirilerek şekillenmiştir. Osmanlı hukuku, Abbasi, Emevî, Selçuklu ve Memluklu Devletlerinin hukuk yapısı benzerlik göstermektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nin kendi örf ve adetlerine göre hukuki yapısını şekillendirdiğini görebiliriz. Osmanlı hukuku iki temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki Şer'i diğeri ise örfi hukuktur. Şer'i hukuk genellikle dinin kural ve kaidelerine uygun şekillenirken, örfi hukuk ise Türk devlet ananelerine göre şekillenen hukuk kurallarıdır.

Şer'i mahkemeler Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar geçen sürede her türlü davaların görüldüğü mahkemelerdir. Yargılamanın yapıldığı sistem birimine Kadı mahkemeleri denilmekteydi. Şer'i mahkemelerin bulunduğu her bölgede adaleti sağlamak adına her türlü davalara kadılar bakmaktaydı. Kadı aynı zamanda karar verme yetkisine sahipti. Kadılar aynı zamanda sicil defterlerinin de tutmakla görevliydi.

Şer'i mahkemelerde kadının yanı sıra bir çok mahkeme görevlisi de bulunmaktaydı. Kadı ile birlikte yargı görevini yerine getirirken kadıya yardımcı olan bazı yardımcılar vardı.

Bunlar; naib, katip muhızır, çavuş,müşavir, subaşı, şuhudü'l hâl, kassam gibi görevliler vardır.

Şer'iyeye mahkemelerinde görülen her davanın kayıt altına alındığı defterlere şer'iyeye defterleri denilir. Şer'iyeye sicilleri aynı zamanda; kadı defterleri, mahkeme defterleri veya zabt-ı vekâyi sicilleri de denilir. Bu mahkemeler haklın sorunları çözmek dışında noterlik vazifesi de görmüştür. Sicil kayıt geleneği XX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XX: yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen zaman kayıt altına alınmıştır. Siciller Osmanlı Devleti'nin iktisadi,siyasi, sosyal ve kültürel tarihinin aydınlatılmasında önemli rol almış olan tarihi belgelerdir.

Şer'iyeye sicillerini iki ana gruba ayırmak mümkündür.Bunlardan birincisi kadılar tarafından kaydı tutulan defterler, ikincisi ise kadılara merkezden gönderilen; ferman, berat,tayin gibi buyrukların tutulduğu defterlerdir.

Kadılar tarafından tutulan defterleri şöyle sıralamak mümkündür; il'am, hüccet, mar'uz, müraseleler, tezkire, temessük ve diğer kayıtlar olarak sıralayabiliriz.

51Akgündür, *Şer'iyeye Sicilleri*,s.44

52 Mübahat S. Kütükoğlu, "Temessük", *DİA*,İstanbul 2002, C.40,s.413.

53 Kütükoğlu, "Tezkire", *DİA*, İstanbul 2002, C.41,s.73-74;M:Zeki Pekalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993,s.456

KAYNAKÇA

- 462 Numaralı Elbistan Şer'iyeye Sicili, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
- Akgündüz, A., 1998. *Şer'iyeye Sicilleri*, TDAV Yayınları, C.1, İstanbul s.252.
- Atar, F., 1991. *İslam Adliye Teşkilatı*, DİB. Yayınları, Ankara, s.160.
- Aydın, M. A, 1996. *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Basım Yayınları, s.236.
- Baltacı, C., 1976. *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul MÜİF Yayınları, s.36.
- Bayındır, A., 1986. *İslam Muhakeme Hukuku*, İAV Yayınları, İstanbul, s.163.
- Bilmen, Ö. N., 2008. *Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fikhiye Kamusu*, C.8, İstanbul Bilmen Yayınları, s. 219.
- Cin, H.; Akgündüz, A., 1990. "Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Timaş Yayınları, s.173.
- Ekinci, E. B., 2006. *İslam Hukuku Tarihi*, İstanbul, Arı Sanat Yayınları, s.223.
- Demir, A., *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, İstanbul 2010, Yitik Hazine Yayınları, s.34.
- Fendoğdu, H., 2000. *Tahsin, Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul Filiz Kitapevi, s.168.
- İlgüler, M., 2012. "Subaşı", *DİA*, C.37, İstanbul, TDV Yayınları, s.444-448.
- İşpirli, M., 2016. "Naib", *DİA*, C.32, İstanbul, TDV Yayınları, s.312-131.
- Köprülü, M. F., 1943. "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, C.7, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s.409.
- Köprülü, O. F., 1993. "Çavuş", *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, s.236-238.
- Kütükoğlu, M. S., 2002. "Temessük", *DİA*, C.40, İstanbul, TDV Yayınları, s.413.
- _____, 2002 "Tezkire", *DİA*, C.41, İstanbul, TDV Yayınları, s.73-74.
- Ortaylı, İ., 2001. "Kadı", *DİA*, C.24, İstanbul, TDV Yayınları, s.69-73.
- _____, 1974, "Osmanlı Kadısı", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXX/1-4, Ankara, s.124
- _____, 1976, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, C.IX, Ankara, s.1004.
- Özbilgen, E., 2010. *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İstanbul, 5. Baskı, İz Yayıncılık.
- Saydam, A., 1999. *Osmanlı Medeniyeti Tairihi*, Trabzon, Derya Kitabevi, s.296.
- Uzunçarşılı, İ. H., 1988. *Anadolu Beylikleri ve akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, TTK Yayınları, s.216.
- _____, 1988., *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK Yayınları, s.175
- Yinanç, M. H., 1993. "Elbistan", *İA*, C.4, Ankara, MEB Yayınları, s.223-230.
- Uğur, Y., 2010. "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, C.39, İstanbul, TDV Yayınları, s.257-265.